

УДК 354 +304.442

Н. В. ЯЦУК

ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ У СТАНОВЛЕННІ РЕГУЛЮВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ

Досліджено теорії повсякденності та теорії, що ґрунтуються на аналізі реалій повсякденного буття людини, які розкривають механізми формування комфортного середовища життєдіяльності людини, що здатне позитивно впливати на формування особистості. Розкрито основні положення теорій, що складають теоретичну основу державного регулювання формування соціального простору. Визначено шляхи державного регулювання створення рекреаційного простору для життєдіяльності людини.

The research of the theory of everyday life, and theories based on analysis of the realities of everyday human life, which reveal the mechanisms of comfortable environment of human activity, which could positively influence the individual is carried out. The basic provisions of the theories that form the theoretical basis for state regulation of the formation of social space are disclosed. Ways of state regulation of recreational space for human life activity are defined.

Ключові слова: теорія повсякденності, рекреаційне середовище, рекреаційна сфера, державне регулювання, соціальний простір.

Фізичний, психічний, духовний і соціальний стани здоров'я людини сприймаються багатьма країнами як умова економічного розвитку країни. На жаль, у нашій державі саме поняття “рекреація” ще не набуло значення, на яке заслуговує. Країна і досі не має закону “Про рекреацію”, відсутнє і “Рекреаційне право”, а такі заходи могли б стати тим інструментом державного регулювання, що розв’язали б багато проблем не тільки соціального, а й економічного характеру, особливо в розвитку інформаційного суспільства в ринкових умовах. Належне місце рекреаційна сфера спроможна зайняти при наявності належної теоретичної основи та емпіричних досліджень. А також теоретичної основи становлення регулювання рекреаційною сферою для отримання належного рекреаційного ефекту сучасного суспільства.

Тому метою даної статті є пошук теорій повсякденності та теорій, що ґрунтуються на аналізі реалій повсякденного буття людини, які розкривають механізми регулювання держави з метою формування та розвитку рекреаційних процесів суспільства, а також основних положень теорій, що становлять основу формування державного регулювання рекреаційною сферою, зокрема такої складової, як оточуюче середовище людини.

Результати дослідження показали, що основа теорій державного регулювання рекреаційною сферою – це інтелектуально обґрунтований інструмент вироблення

ефективних рішень і рекомендацій щодо розвитку суспільства в сучасних ринкових умовах, а тому він повинен бути здатний до створення державою постійних інновацій, спрямованих на збереження та розвиток людської особистості, яка, у свою чергу, є основним елементом виробничої системи. Сьогодні вже не викликає сумнівів, що процес відтворення є необхідною, об'єктивною умовою прогресивного розвитку людства, а отже, його економічного ефекту. Проте досить мало наукових досліджень з регулювання як процесом відтворення, розвитку продуктивних сил людини і суспільства в цілому, так і процесом раціонального використання людських сил.

Довготривалі антропологічні дослідження були досить довго звернені до вивчення еліти, натомість сучасність потребує вивчення реалій буденного життя громадян. З огляду на існування соціально-економічного ефекту рекреаційної сфери та необхідності його постійного забезпечення виникає потреба в дослідженні обґрунтованої теоретичної основи становлення державного регулювання рекреаційної сфери.

Енциклопедичний словник тлумачить “відтворення” як безперервний рух і відновлення будь-яких життєдіяльних систем: біологічної (особини, популяції, біогеоценоз, екосистема); соціальної (індивід, родина, община, країна, капітал) [1].

А термін “рекреація” є сукупністю етимологічних значень: recreation (англ.) – “відновлення здоров'я”, recreatio (лат.) – “повернути до життя, оживити, зміцнити, підкріпити, створити наново, відновити”, і в наш постіндустріальний, інформаційний час набуває нового змісту. Сучасне середовище людини повсякчасно спрямоване на фізичне збереження, але створює психічну напругу. Проте людина як біологічна система в силу своєї довготривалої еволюції потребує фізичного навантаження і психічної рівноваги. Це потребує розгляду площини соціального простору та площини середовища існування людини, їх точок взаємозв'язку і регулювання.

Термін “рекреація” було введено в побут, медичну і наукову літературу римлянами. Відпочинок, відновлення сил людини, що витрачені в процесі праці, так тлумачить рекреацію енциклопедичний словник [1]. Там же зазначено, що в багатьох країнах рекреаційне обслуговування – це крупна галузь економіки. Отже, взаємозв'язок вищезгаданих площин відбувається через рекреаційне обслуговування, через певний рекреаційний продукт (послуга). Рекреаційний продукт як і будь-який інший утримує в собі витратну частину (природні ресурси, технічні засоби, тощо) на його створення, що визначає його вартість при споживанні. Створення продукту – це ведення певної виробничої діяльності, в нашому випадку, це – рекреаційно-оздоровчі заходи, що удосконалюють побут населення, активізують людський фактор і можуть здійснюватися за наявності адміністративного та економічного регулювання [3].

Діалектична єдність характеру праці та характеру рекреаційної діяльності вимагає здійснення завчасного пошуку шляхів розвитку рекреаційної сфери, щоб її продукт відповідав швидкоплинному характеру виробництва. Це потребує уважного ставлення до сучасних регалій повсякденного буття пересічних громадян, їх сьогоденних турбот, інтересів і потреб. Тому шляхи теоретичного підґрунтя сучасної рекреаційної сфери зростає на основі теорій повсякденності.

Теорія повсякденності для українського суспільства як з гносеологічної, так і світоглядної точки зору не менш актуальна, адже в більшості випадків зв'язок суспільства і держави досліджувався крізь призму дослідження апарату управління. У центрі історії розвитку суспільства апарат управління та події, що зорганізовані державою. Окрема ж людина з її умовами життя, духовним надбанням як і громадянське суспільство залишається поза увагою політичних та економічних наук, що розглядають її тільки з точки зору економічного детермінізму як продуктивну силу, а людські відносини лише як виробничі.

Ефективне регулювання процесів сучасності є неможливим без прийняття аксіоми, на якій наголошує український вчений О. Удод, який зазначає, що "...люди завжди адресують свої потреби до суспільства, і його інститутів, коли вони приписують йому відповідальність за те, що відбувається в їхньому власному житті, за рівень свого споживання..." [7].

Будь-яке суспільство будь-якої держави – це певна суспільно-економічна система, що складається з керованої та керуючої підсистем. Від побудови принципів їх взаємозв'язків залежить соціально-економічний розвиток держави. Першим такого висновку дійшов французький дослідник Мішель Фуко у своїй теорії влади, який зазначав, що: "Якщо ми хочемо змінити державну владу, необхідно перебудувати ті різноманітні відносини влади, які діють всередині суспільства. А якщо цього не зробити, то суспільство не зміниться. У СРСР, наприклад, правлячий клас змінився, проте колишні владні відносини залишилися. Це наводить на думку про важливість саме владних відносин, що діють незалежно від індивідів, у руках яких зосереджено державну владу" [8]. Таким чином, проблема полягає не у зміні влади, а в управлінні та регулюванні соціально-економічних процесів, у тому, як практикується влада в соціальному просторі.

Отже, ключовими теоріями становлення теоретичних основ державного регулювання рекреаційної сфери є теорії, що визначають регулятивні впливи держави на формування середовища життєдіяльності людини, в якому вона здатна раціонально використовувати свої потенційні можливості, зберігаючи максимальну тривалість повноцінного життя.

Створенню комфортного середовища присвячено теорію Нобелівського лауреата в галузі економіки, засновника Лундської школи (назва походить від міста Лунду, де знаходиться університет) Торстена Хегерстранда, який досліджував реалії буденності з метою вирішення проблем масової еміграції населення Північної Європи, зокрема таких держав, як Швеція, Фінляндія, Норвегія в Північну Америку та Австралію після 1945 р. Державні програми щодо зупинення міграційних процесів, засновано на наукових дослідженнях теорії Т. Хегерстранда, що були спрямовані на радикальне підвищення життєвого рівня населення [6].

За теорією Т. Хегерстранда, людська активність як у часі, так і в просторі носить закономірний характер. Людина переміщується за визначеними траєкторіями і відповідно до визначеного ритму, що залежить від типу культури. Основні принципи просторово-часових переміщень людей ґрунтувалися на географічних дослідженнях людини в його буденній діяльності.

Проблематика Лундської школи та її засновника Т. Хегерстранда мала початок з вивчення теорії дифузії нововведень. У подальшому досліджувалися міграції населення

та збільшення міст. На основі емпіричних даних вирішувалися проблеми створення умов для раціонального використання людського потенціалу та розробки механізмів збереження, відтворення та розвитку продуктивних сил людини, що відбивалося через дослідження просторово-часових переміщень людей у просторі. А саме проблематикою емпіричних досліджень Лундської школи було розростання мережі Шведських міст, їх територіально-планувальної організації з точки зору доступності медичних і культурних закладів, аналізувалася здатність певного контингенту виконувати щоденні трудові операції в різних районах міста, вплив повсякденної діяльності на різні види переміщень в різні частини міста. Будь-які проблеми соціально-економічного розвитку регіонів держави розглядалися з урахуванням психологічних особливостей людей та врахуванні їх опору нововведенням [6].

Лундська школа – це синтез просторово-часових характеристик у дослідженні людини і суспільства, інтерпретація яких дана в єдиній системі понять, що запропонована Т. Хегерстрандом дозволили створити моделі просторово-часової діяльності індивіда. Починаючи з 1966 р., аналізуючи умови життя населення в урбанізованих районах різної величини, досліджується ступінь використання в повсякденному житті соціального та фізичного оточення у створенні комфортного середовища людини з урахуванням її потреб. З використанням методу моделювання створена імітаційна модель, що дозволила оцінити більшість альтернативних траєкторій у поведінці міського населення і виділити типи можливих денних програм діяльності людей. Визначення характеру витратної частини діяльності дало можливість розробити найбільш реальні програми рекреаційної діяльності, що дозволило створити якісні державні програми соціального спрямування і забезпечити державі найвищий у світі рівень життя населення.

Це дозволяє визнати теорію дифузії нововведень Т. Хегерстранда та його теорію просторово-часових переміщень людей у просторі як теоретичну основу формування комфортного середовища життєдіяльності людини і визначити основні теоретичні положення теорій Т. Хегерстранда як основу становлення теорії державного регулювання рекреаційної сфери (рис. 1).

Людина знаходиться в тісному зв'язку з природним середовищем, яке фона формує, але простір став продуктом соціальним, і, на думку прибічника теорії повсякденності французького філософа, автора теорії простору Анрі Лефевра, який визнає простір як продукт, що слугує інструментом думки і дії. Простір як засіб виробництва, що є одночасно засобом контролю, а отже, панування та влади та вміщує в собі соціальні відносини [4].

Французький філософ досліджує час повсякденності, який він визначає як самостійний зріз життя суспільства не тільки на теоретичному рівні, а й на емпіричному. Досліджуючи певні пласти часу, А. Лефевр висловлює думку про те, що революції мають місце у слаборозвинених державах і слугують їх модернізацією, він відстежує відмінності реалій часу минулого і сучасності.

Так, традиційне суспільство минулого існувало в природних циклах і формувало культурну домінанту суспільства. Індустріальне суспільство породило кумулятивний час, лінійний і прогресивний, що базується на механічних об'єктах, що втратили свою природну ритмічність. Кумулятивний час пронизує все буденне життя, вимагає часу для відпочинку, рекреації, відтворення життя.

Рис. 1. Основні положення теорії просторово-часової динаміки Т. Хегерстранда у становленні теорії регулювання рекреаційної сфери

У буденності скриті можливості зміни способу існування людини з головним протиріччям сучасності між технологічним прогресом, що видозмінює всі форми соціалізації, та новим типом існування, який з'являється і виникає поза загальним рухом історії. В умовах сучасності повсякденне життя стає більш значимим, ніж сфера виробництва. Тому позитивні зміни суспільства повинні бути пов'язані з проникненням гуманізму, людяності в будь-яку повсякденність, зокрема в містобудівну сферу міста та сферу позаробочої діяльності [9].

А. Лефевр стверджує, місто має певний вплив на формування людини як особистості. І у своїх теоріях доводить, що нове життя неможливо ні декретувати зверху, ні ввести зміни знизу, але можливий вплив може внести мистецтво та освіта,

які обов'язково концентруються навколо влади, чи беззаперечно слугують їй як соціалістичний реалізм чи як протипага пануючий владі революційний романтизм. Теорія французького філософа доводить можливість влади через створення та формування із залученням мистецтва, освіти, що відіб'ються в архітектурно-планувальній організації простору впливати на формування особистості. Формування особистості засобами узгодження, гармонізації людини з її навколишнім середовищем є функцією рекреації. Шляхи формування міського середовища, що приносить задоволення, необхідний елемент рекреації – це прерогатива держави [4]. Таким чином, теорію простору А. Лефевра можна визнати як теорію становлення теоретичної основи державного регулювання рекреаційної сфери (рис. 2)

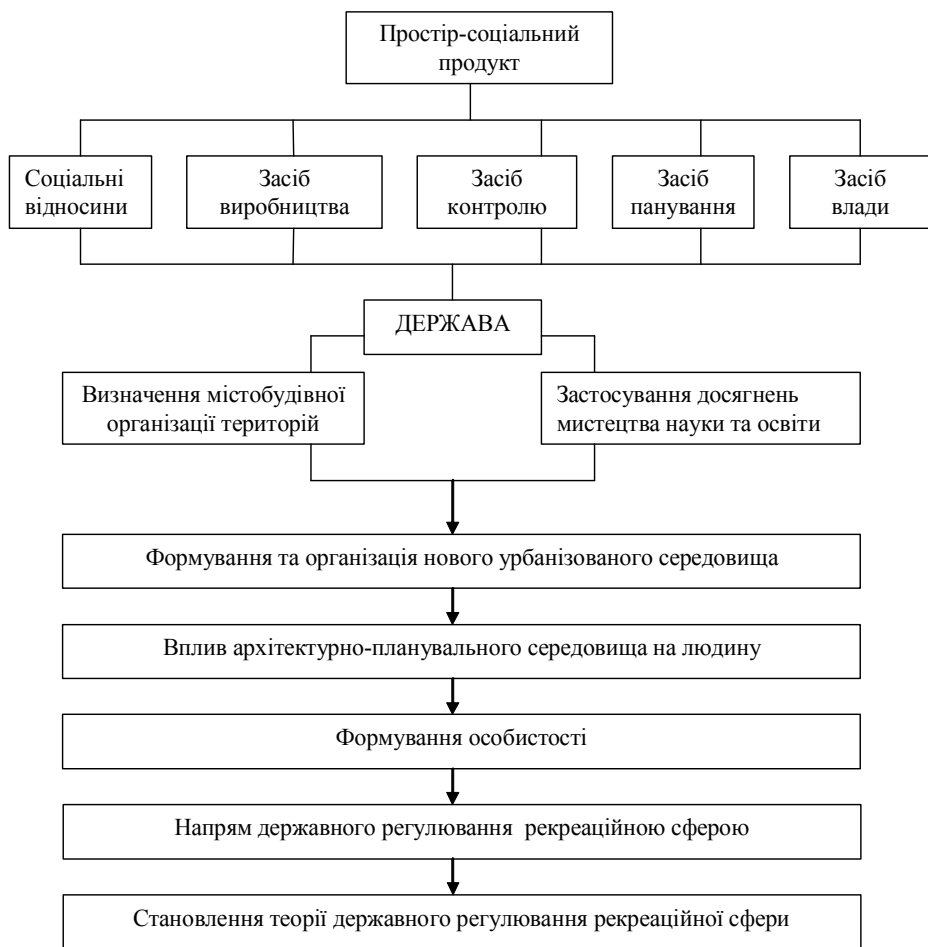

Рис. 2. Основні положення теорії формування простору А. Лефевра у становленні рекреаційної сфери.

Отже, вищезазначені теорії повсякденності є ключовими для становлення теорії державного регулювання рекреаційної сфери. Основні елементи кожної з теорій формують необхідні складові теорії державного регулювання рекреаційної сфери.

Основи формування комфортного середовища та раціонального використання життєздатних сил людини – це теорії дифузії інновацій і просторово-часової динаміки Т. Хегерстранда.

Основи формування особистості засобами створення архітектурно-планувальної організації урбанізованого середовища теорія формування простору А. Лефевра. Важливими складовими в теоретичній основі державного регулювання рекреаційної сфери є також теорія влади французького філософа Мішеля Фуко, що закладає основи контролю, формування корисного для суспільства населення, що розкриває сутність державного регулювання психофізіологічним розвитком суспільства [8] та теорія гри нідерландського культуролога Йохана Хейзінга, в якій зазначено основні положення становлення державного регулювання рекреаційної сфери з точки зору духовного та культурного розвитку суспільства [10]. Останні теорії будуть детально розглянуті в наступних наукових працях.

Ключові теорії становлення державного регулювання рекреаційною сферою забезпечують теоретичне підґрунтя для розвитку рекреаційної сфери, що, на нашу думку, є необхідною складовою в забезпеченні соціально-економічного розвитку країни, так як держава, що не цінує людину, населення в цілому, деформує особистість, і людина швидко втрачає здоров'я, розумову та фізичну працездатність і життя. Але без людини матеріальний світ як і природний втрачає сутність свого призначення.

Література:

1. Большой энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. – [Изд. 2-е]. – М. : Большая российская энциклопедия ; СПб. : Норинт, 2001. – 1456 с.
2. Карпенко І. В. Повсякденність – друг чи ворог? / І. В. Карпенко // Загальноуніверситетська газета. – 2008. – № 17 (3923). – 30 груд.
3. Колтунова Я. И. Рекреация, быт, КСП. Ч. 1-1. ЦНИИбыт. Приложение № 8 “Исследования по обоснованию и перечень новых видов отраслевых услуг и форм обслуживания в части рекреационно-оздоровительных мероприятий и совершенствования быта населения”. – Режим доступа : <http://www.proza.ru/2006/12/17-247>
4. Лефевр А. Производство пространства / А. Лефевр ; [пер. с фр. С. А. Эфинова] // Социологическое обозрение. 2002. – Т. 2. – № 3.
5. Лукьянова Л. Г. Рекреационные комплексы : [учеб. пособ.] / Л. Г. Лукьянова, В. И. Цибух ; под общ. ред. В. К. Федорченко. – К. : Вища шк., 2004. – 346 с.
6. Николаенко Д. В. Рекреационная география : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.] / Д. В. Николаенко. – М. : Гуманит. ИЦ “ВЛАДОС”, 2001.
7. Удод О. Історія повсякденності: питання методології, історіографії та джерелознавства / О. Удод. – Режим доступа : http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/k2/5_1.pdf
8. Фуко М. Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / М. Фуко ; [пер. с фр. С. Ч. Офертаса] ; под общ. ред. В. П. Визгина и Б. М. Скуратова. – М. : Практис, 2002. – 384 с.

9. Шихардин Н. В. Концепция повседневности в неомарксизме А. Лефевра / Н. В. Шихардин. – Режим доступа : <http://www.volsu.ru/rus/structure/IZDAT/vst2008/020103.pdf>

10. Хейзинга Й. Homo Ludens : Статьи по истории культуры / Й. Хейзинга ; [пер., сост. и вступ. ст. Д. В. Сильвестрова ; коммент. Д. Э. Харитоновича]. – М. : Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с.

Надійшла до редколегії 18.02.2010 р.